

(Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛЬНОГО ВТІЛЕННЯ ВИДІВ ІЗОЛЯЦІЇ ЯК ПРОЯВУ СТАНУ САМОТНОСТІ ПЕРСОНАЖА

Статтю присвячено вивченню лінгвального втілення ситуації ізоляції персонажа художнього твору як одного із спектру проявів стану самотності. Абстрактний характер досліджуваного явища дозволяє розглядати його через параметри інтенсивності, тривалості, просторовості.

Ключові слова: параметри, інтенсивність, просторовість, тривалість, концептуальна метафора.

The article deals with the verbal manifestation of the situation of character's isolation in fiction as one of the state of solitude spectrum. An abstract character of the phenomenon under study enables to examine it through the parameters of intensity, spatiality, duration.

Key words: parameters, intensity, spatiality, duration, conceptual metaphor.

У фокусі лінгвокогнітивних досліджень одне із центральних місць займає специфіка мовного кодування психоемоційних станів. Особливої уваги заслуговують ті з них, що відзначаються невизначеністю і багатоплановістю. Психоемоційний стан самотності, підпадаючи під такі характеристики, становить для нас дослідницький інтерес через складність вивчення засобів його реалізації у художньому тексті.

Об'єктом вивчення виступають види ізоляції як прояв стану самотнього персонажа.

Предмет – лінгвальні засоби реалізації досліджуваної ситуації.

Матеріалом дослідження слугували прозові твори представниць французького постмодернізму Анни Гавальди, Амелі Нотомб й Ірен Френ.

Самотності як стану не притаманні властивості предмета, які, згідно С. А. Жаботинської, пов'язані з наявністю матеріального субстрату та просторової форми [2, с. 66]. З огляду на абстрактний характер досліджуваного психоемоційного стану, вагомими системними елементами вивчення останнього вважаємо такі основні параметри як ступінь (інтенсивність), простір, тривалість [5]. Зазначені параметри дозволяють виокремити характеристики проявів психоемоційного стану самотності у постмодерністських художніх текстах, що безпосередньо корелюють із видами ізоляції як одного із різновидів стану самотності (за У. Садлером й Т. Джонсоном) (див. рис. 1).

Рис. 1. Види ізоляції як елементу прояву стану самотності.

Ізоляція у більшій мірі пов'язана з фізичною, просторовою та часовою локалізацією людини по відношенню до соціального оточення та зовнішньо зумовлена ситуацією, а не внутрішнім психічним переживанням [3, с. 8]. Ізоляція завжди передбачає предмет, котрий із певних причин виключається людиною із життя [там само]. Можна сказати "isolé de ..." ("ізолюваний від ..."), але по відношенню до самотності така побудова фрази буде семантично невірною. Такий поділ уможливив у нашому дослідженні виявлення характеристик проявів психоемоційного стану самотності у постмодерністських художніх текстах, а саме – його параметрів: за ступенем інтенсивності (відкоректована нами внаслідок аналізу ілюстративного матеріалу форма фізичної ізоляції), просторовий і за ступенем тривалості (тимчасовий або довготривалий).

Ізоляція у досліджуваних художніх творах виражена імпліцитно (на рівні контексту) або опосередковано – за допомогою мовної репрезентації.

Вияв фізичної ізоляції у просторовому і часовому параметрах втілено у такому уривку: *Cette conversation a eu lieu il y a quoi: un mois, six semaines ? Pas plus, en tout cas; et si Juliet a eu tant de mal à se la remémorer, c'est qu'Inès et elle n'ont pas trouvé l'occasion de se reparler depuis, fut-ce au téléphone – elle est si différente, Inès, maintenant qu'elle vit seule. Si douloureuse, si distante aussi: il y a comme une pudeur, un secret refermés tout autour de sa vie* (Frain, HF, 68). Героїня роману Інес добровільно виключає зі свого життя певну групу людей, а саме, подруг. Уникання розмов з подругою про особисте життя (n'ont pas trouvé l'occasion de se reparler depuis) нашоухує на думку про побоювання зурочити (une pudeur, un secret refermés tout autour de sa vie) себе та потенційного нареченого, що призводить до психічної хворобливості й відсторонення (si douloureuse, si distante) та інтенсифікується прислівником si. Маркером просторовості вважаємо психологічну дистанцію між подругами (distante), ступінь тривалості ізоляції виражений за допомогою лексичних одиниць un mois, six semaines.

У наступному фрагменті ілюстративного матеріалу на основі маркерів позначення ситуації ізоляції реконструюємо орієнтаційну концептуальну метафору.

Фізичну основу орієнтаційної метафори СМУТОК – ВНИЗУ складає схилена поза людини, що найчастіше співвідноситься із смутком та депресією. Метафора ХВОРОБА І СМЕРТЬ – ВНИЗ ґрунтується на усвідомленні істини, що серйозні хвороби змушують нас лежати [6, с. 37]. Обидва випадки підтверджуються таким твердженням персонажа – *après la mort d'Adèle, j'ai passé quinze années en enfer* ("після смерті Адель я провів п'ятнадцять років у пеклі"): [...] *Je veux surtout que tu ne te tues pas. Après la mort d'Adèle, j'ai passé quinze années en enfer. Et puis je t'ai rencontrée et j'ai cru que j'étais sauvé. Il n'empêche que je suis un homme brûlé, tu com-prends ? Si tu devais toi aussi te tuer par ma faute, pendant combien de siècles faudrait-il que je porte en moi cette plaie béante?* (Nothomb, M). Капітан Омер Лонкур після смерті коханої Адель порівнює своє існування із пеклом (enfer n.m. " lieu, occasion de cruelles souffrances ≠ paradis" [7]). Стилiстичний прийом гіперболи вжитий тут авторкою задля увиразнення стану персонажа – душевного і фізичного страждання, самотності, безвиході, докорів сумління, – про що читач здогадується із контексту. Ще більших страждань Лонкур зазнав би при втраті своєї нинішньої коханої, що проявилось б у століттях (siècles) страждань від відкритої рани (plaie béante). Проаналізований уривок репрезентує добровільну довготривалу (quinze années) ізоляцію персонажа від зовнішнього світу.

Фізична самотність покинутого коханою жінкою чоловіка у романі А. Гавальди " Je l'aimais" посилюється фізичною слабкістю (j'étais épuisé), емоційною спустошеністю і напруженістю (vidé à

bout de forces, les nerfs), бажанням плакати (au bord des larmes). Ця група лексичних одиниць підпорядковується первинній метафорі СУМ – ВНИЗУ. Замкнений простір (les portes se sont fermées) створює ілюзію безвихідного становища: Et dans l'ascenseur, quand les portes se sont fermées, j'ai eu vraiment l'impression de tomber dans un trou. J'étais épuisé, vidé, à bout de forces et au bord des larmes. Les nerfs, je pense... Je me sentais si misérable, si seul... Si seul surtout. Je suis retourné dans ma chambre d'hôtel, j'ai com-mandé un whisky et me suis fait couler un bain. Je ne savais même pas son nom. Je ne savais rien d'elle (Gavalda, JA, 104–105). Пережита втрата гріховного щастя і спричинений цим психоемоційний стан викликають у героя відчуття нікчемності й самотності. Стан самотності інтенсифікується прислівником si adv. “à un tel degree ☐ tellement” [7] і стилістичним прийомом анадиплосису (зіткнення емоційного характеру фінальної частини одного речення si seul із ідентичним початком наступного si seul surtout), що вжитий як підведення підсумку чоловічих страждань. Іменник l'ascenseur у поєднанні з прийменником dans виступають маркерами просторової локалізації ізольованого персонажа. Зачинені двері ліфта (les portes se sont fermées) і повернення до своєї кімнати в готелі (je suis retourné dans ma chambre d'hôtel) ще більше поглиблюють переживання героя.

У наведеному далі уривку за рахунок таких лексичних одиниць, як une étrangère, elle ne faisait plus partie de leur groupe, ils ne se sentaient rien de commun, cette exclusion формується концептуальна метафора САМОТНІСТЬ Є ВІДСУТНЯ ЛАНКА ЛАНЦЮГА, що впливає із основних та допоміжних словникових значень складових: étranger, ère n. – “qui est d'une autre nation; qui est autre; qui n'appartient pas à un groupe” [7], faire partie de – “être du nombre de, compter parmi ☐ appartenir; élément constitutif (d'un être vivant)” [ibid.], commun, une adj. – “qui appartient, qui s'applique à plusieurs personnes ou choses ☐ comparable, identique, semblable ≠ différent, distinct, particulier” [ibid.], exclusion n.f. – “action d'exclure qqn ☐ élimination, expulsion, radiation ≠ inclusion” [ibid.]: Ses sœurs et même Roselyne la regardaient comme une étrangère. Elle ne faisait plus partie de leur groupe: ils ne se sentaient rien de commun avec cet assemblage d'ossements. [...] Depuis qu'elle était descendue plus bas que trente-cinq kilos, la danseuse éprouvait encore moins de sentiments. Elle ne souffrit donc pas de cette exclusion (Nothomb, RNP, 147). Юна танцівниця Плектруда через свою надмірну втрату ваги стає чужою для сестер (ses sœurs la regardaient comme une étrangère), які відмовляються розуміти її позицію щодо своєї статури. Ужитий перифраз assemblage d'ossements (“набір кісток”) надає негативного відтінку стосункам між сестрами, вказуючи на соціальну дистанцію між ними і навіть зневагу. Чим більше дівчинка втрачає вагу, тим менше родинних почуттів лишається у її душі (Depuis qu'elle était descendue plus bas que trente-cinq kilos, la danseuse éprouvait encore moins de sentiments), і як результат – відчуження близьких аніскільки її не засмучує (Elle ne souffrit donc pas de cette exclusion). Маркером просторовості вважаємо фразу ne pas faire partie d'un groupe, інтенсивності – ne se sentir rien de commun.

Нерідко автори поміщають персонажів у рамки більш конкретного обмеженого простору, наприклад, міста, будинку, квартири, кімнати, ліжка. Такі вказівки експлікуються змістом, що створює семантичне навантаження [4, с. 63]. Прослідковуємо це у такому фрагменті: [...] Qu'est-ce qui m'arrivait, bon Dieu ? Etait-ce de la voir comme ça ? Etait-ce cette odeur de charnier javellisé ou était-ce l'endroit tout simplement ? Toute cette chape de malheur. De souffrance. Et ma petite Françoise aux bras ravagés, mon ange perdu au milieu de tous ces zombies. Perdue dans son lit minuscule. Qu'est-ce qu'ils avaient fait à ma princesse ? Pourquoi ils l'avaient malmenée comme ça ? (Gavalda JA, 130). Прислівник місця au milieu de і прийменник dans створюють ефект замкненості, що дозволяє розглядати це як прояв іконічності. Іншими комбінаціями іконічних образів на синтаксичному рівні у фрагменті є повтори в риторичних запитаннях (était-ce), еліпс (de souffrance, perdue dans son lit minuscule) як стислість вираження думки і напруженість, чергування речень

різної довжини (на зразок поперечної хвилі), що створює ефект “рваного ритму” [1, с. 79]. Ці фактори конденсують увагу на героїні, яку покинув чоловік, наділяючи читацьке усвідомлення стану самотності додатковими нюансами. Простір персонажа обмежений, тому він змушує читача замислитися над проблемою ізолюваності від людського суспільства, про яку свідчить уживання особових займенників *ils* у питальних реченнях, які залишаються без відповіді (“Що вони зробили з моєю принцесою?”, “Чому вони так грубо з нею обійшлися?”). У наведеному фрагменті імпліковані такі первинні метафори: СМУТОК – ВНИЗУ, ХВОРОБА – ВНИЗУ (*mon ange perdu au milieu de tous ces zombies* “мій утрачений янгол серед усіх цих зомбі”, *perdue dans son lit minuscule* “загублена у своєму мізерному ліжку”), ПІДКОРЕННЯ КОНТРОЛЮ – ВНИЗ (лексичні одиниці *malheur* n.m., *souffrance* n.f. виконують роль КОНТРОЛЮ, якому не змогла протистояти Франсуаза). Такий стан героїні спричиняє страждання і нещастя, вербалізовані лексичними одиницями *de souffrance*, *de malheur*, які вважаємо маркерами інтенсивності ізоляції.

Стан самотньої, добровільно ізолюваної від навколишнього світу людини може поставати як РОСЛИНА (відповідно до концептуальної метафори САМОТНІСТЬ Є РОСЛИНА), у нашому разі *endive* n.f. (“цикорій”) “*bourgeon hypertrophié et compact de la chicorée de Bruxelles, obtenu par forçage à l’obscurité*” [8]: *Ce fut un été étrange. La chaleur bruxelloise était d’une laideur comique, je fermai définitivement les volets: je m’installai dans l’obscurité et le silence. Je devins une endive* (Nothomb, A, 148). Через уживання *Passé Simple* відтворено представлення подій із минулого із позиції теперішнього: *je fermai définitivement les volets, je m’installai dans l’obscurité et le silence*. Рослина, а саме, цикорій, для свого біологічного розвитку потребує закритого простору, високої температури і темряви. Із такою рослиною асоціює себе героїня роману А. Нотомб Бланш. Лексичні одиниці *fermer* v.t. (“*appliquer d’une manière à boucher un passage, une ouverture*”) *les volets* n.m. (“*panneau ou battant qui protège une baie à l’extérieur ou à l’intérieur ☐ contrevent, jalousie, persienne*”), *l’obscurité* n.f. (“*absence de lumière; état de ce qui est obscur ☐ noir, nuit, ténèbres*”), *le silence* n.m. (“*fait de ne pas parler; absence de bruit, d’agitation*” [7]), виходячи із прямих і допоміжних словникових значень, створюють ефект ізолюваності й уводять концептуальні лінії ЗАМКНЕНІСТЬ, ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СВІТУ, ТЕМРЯВА. Темрява, як і ніч, символічно втілює самотність, тому вважаємо її довготривалим просторовим маркером такого стану, що триває протягом літа (*un été*).

Наведені концепції вивчення досліджуваного нами стану самотності свідчать про багатокомпонентність цього явища. Стан самотності, виникнувши у результаті внутрішніх чи зовнішніх факторів, характеризується певними емоційними переживаннями, що варіюють залежно від ступеня самотності. Згадані моделі відбиваються у лексиці сучасної французької художньої прози (див. табл. 1), доповнюючись і розширюючись за рахунок мовного змісту поняття самотності, що й буде з’ясовано у подальших наукових розвідках.

Таблиця 1

Лінгвальне втілення параметричних маркерів стану самотності

Маркери Інтенсивність Тривалість Просторовість

si,

ils ne se sentaient rien de commun,
de malheur,
de souffrance,
perdu
un mois,
six semaines,
quinze années,
un été distante,
les portes se sont fermées,
dans ma chambre d'hôtel,
dans l'ascenseur,
je fermai les volets,
dans l'obscurité et le silence,
elle ne faisait plus partie de leur groupe,
dans son lit minuscule,
au milieu de

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова О. П. Ідея РЕЗОНАНСУ в лінгвістичних дослідженнях / О. П. Воробйова // Мова. Люди. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: [зб. наук. ст. / відп. ред. О. О. Тараненко]. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72–86.
2. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) / Светлана Анатольевна Жаботинская. – М.: ИЯ РАН, 1992. – 216 с.
3. Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества / Светлана Геннадьевна Корчагина. – М.: Московский психолого-социальный ин-т, 2005. – 196 с.
4. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Савчук Руслана Іванівна. – К., 2009. – 295 с.
5. Что такое одиночество? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/o/odinochestvo.html>.

6. Lakoff G. *Metafors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
7. Le Robert Micro Poche 1. *Dictionnaire de la langue française* / [sous la direction de A. Rey]. – P.: Dictionnaires Le Robert, 1992. – 1448 p.
8. *Petit Larousse illustré*. – P.: Larousse, 1997. – 1872 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Frain, HF: Frain I. *L'homme fatal* / I. Frain. – P.: Librairie Arthème Fayard, 1995. – 396 p.

Gavalda, JA: Gavalda A. *Je l'aimais* / A. Gavalda. – P.: J'ai lu, 2002. – 160 p.

Nothomb, A: Nothomb A. *Antéchrista* / Nothomb A. – P.: Albin Michel S. A., 2003. – 152 p.

Nothomb, M: Nothomb A. *Mercure* [Електронний ресурс] / Nothomb A. – Режим доступу: http://frenchbook.net/index.php?name=Html_Content&op=page&folder=Nothomb&contentsite=nothomb02-1.html.

Nothomb, RNP: Nothomb A. *Robert des noms propres* / Nothomb A. – P., Editions Albin Michel S. A., 2002. – 192 p.